

*Le Cycle de La Belle Dame sans Mercy: Une anthologie poétique du XVe siècle (BNF MS FR. 1131)*. Alain Chartier, Baudet Herenc, Achille Caulier. Editat per David F. Hult (amb la col·laboració de Joan E. McRae). París: Champion, 2003, 611 p. (Champion Classiques, série «Moyen Âge», 10).

David F. Hult, professor de literatura francesa medieval a la University of California-Berkeley, ens presenta aquest esplèndid treball sobre una de les composicions més exitoses de la literatura medieval, *La Belle Dame sans merci* d'Alain Chartier. En aquest llibre Hult ha comptat també amb la col·laboració de Joan E. McRae, autora de la tesi doctoral *The Trials of Alain Chartier's Belle Dame sans Mercy: The Poems in Their Cyclical and Manuscript Context* (University of Virginia, 1997).

Alain Chartier, notari, diplomàtic i secretari al servei reial, escriptor de prestigi en llatí i en francès, és conegut sobretot pel poema de temàtica amorosa *La Belle Dame sans merci*, escrit l'any 1424, que va assolir un ressò extraordinari i una àmplia difusió més enllà fins i tot del seu domini lingüístic. Així, en una època en què la poesia no es traduïa i encara menys la poesia en vulgar, es conserven tres traduccions en vers del poema de Chartier: Francesc Oliver el va traduir al català, Carlo del Nero a l'italià i Richard Ros a l'anglès. Per a l'estudi de la versió catalana del poema —una traducció de qualitat, conservada en cinc manuscrits, coneguda i imitada—, el llibre de David F. Hult és benvingut perquè dona les claus per entendre la insòlita i peculiar difusió de *La Belle Dame sans merci*.

Mostra de l'èxit que va tenir el poema de Chartier al segle xv són, d'una banda, els quaranta-quatre manuscrits i les diverses edicions impreses que el conserven i, de l'altra, el debat literari que va generar. És justament aquest debat o *querelle* l'objecte d'estudi del llibre de David F. Hult: l'anàlisi de la transmissió manuscrita de l'obra de Chartier revela que *La Belle Dame sans merci* es llegia al segle xv inserida dins d'un cicle —del qual era l'eix central— format per rèpliques i seqüeles del poema, com ara l'*Accusation contre la Belle Dame sans merci* de Baudet Herenc o *La Cruelle Femme en Amour* d'Achille Caulier. Hult tracta a fons diverses qüestions relacionades amb la difusió i la recepció de *La Belle Dame sans merci* fins ara poc o gens estudiades i edita per primera vegada junts en volum —acompanyats de traducció al francès modern— alguns textos l'origen o el comú denominador dels quals és el poema de Chartier.

L'edició va precedida d'un estudi introductor i en què Hult comenta els episodis més significatius de la vida d'Alain Chartier —lligada estretament al futur rei Carles VII de França i als esdeveniments polítics de l'època, el període més fosc de la Guerra dels Cent Anys— i fa un breu repàs d'alguns aspectes generals de la seva obra, escrita entre 1414-1430 i difosa, tal com mostren els prop de dos-cents manuscrits conservats, en tres tradicions —obra llatina, prosa francesa i obra poètica— que semblen adreçar-se a públics diferents. L'estudi se centra en l'obra poètica i situa *La Belle Dame sans merci* i el debat posterior en la tradició literària francesa, amb l'encert de no perdre mai de vista el lector medieval i els gustos de l'època. Així, Hult es planteja per què *La Belle Dame sans merci* entusiasmava tant els seus contemporanis fins al punt de convertir-se en un best-seller: si bé la presència d'amants tristos, pàl·lids i llangorosos i de dames cruels i despietades és present en la tradició dels trobadors, l'excepcionalitat de *La Belle Dame sans merci*, el que en determina l'èxit i encén la polèmica literària, s'explica per altres motius. D'una banda, és important en aquest sentit el discurs anticortès de la dama, tan allunyat del codi poètic imperant: el famós vers de la Belle Dame «les yeulx sont faiz pour regarder», per exemple, topa de ple amb una de les alegories estrella de la literatura medieval, la dels ulls com a herald portador del missatge amorós. D'altra banda, cal destacar sobretot la tràgica i gens metafòrica mort del protagonista: les referències a la mort per amor, un mer joc retòric en la poesia de l'època, esdevenen «reals» en el poema de Chartier. En aquest recorregut per la gènesi i recepció del poema, es tracten també altres qüestions, com el precedent de la *Querelle du Roman de la Rose* iniciada per Christine de Pisan —de caràcter més privat i de difusió reduïda—, la filiació de *La Belle Dame sans merci* amb determinats gèneres característics del segle XIV francès —dits, debats i judicis d'amor— o bé la influència que Chartier i els seus contemporanis reben d'autors de la generació anterior com Jean de Garençières i Oton de Grandson. Es comenten també els poemes editats —amb resums de l'argument— i es dóna una visió global de la *querelle*, que és d'una extensió considerable: comprèn totes les composicions que Arthur Piaget va incloure als articles publicats a *Romania* amb el títol de «*La Belle Dame sans merci* et ses imitations». D'aquests poemes, Hult en destria les continuacions de *La Belle Dame sans merci* i n'exclou pràcticament totes les imitacions i textos afins. Un cop analitzada la tradició manuscrita (per a la qual segueix de prop l'imprescindible treball de J. C. Laidlaw, *The Poetical Works of Alain Chartier*), escull com a manuscrit base el 1131 de la Bibliothèque Nationale (Pc segons les sigles de Laidlaw). L'autor avisa, però, que la seva no és una veritable edició crítica —per a la qual caldria editar cadascun dels poemes tenint en compte tota la tradició manuscrita—, sinó que el seu objectiu és reproduir un document (el còdex Pc) per reflectir un determinat estat de la recepció del cicle, d'aquí que segueixi un criteri d'intervenció mínima en el manuscrit base. L'única objecció a fer en aquest sentit és que el manuscrit Pc, molt voluminós, no es reproduïx sencer —tal com hem dit, se n'ometen força poemes, imitacions de *La Belle Dame sans merci* i altres textos de temàtica semblant que també formaven part del cicle—, cosa que dóna una visió esbiaixada no de la *querelle* —de la qual aquest llibre és una excel·lent antologia—, però sí de l'estat de recepció del cicle que es vol reflectir. Tanmateix, aquesta petita mancança queda compensada per una descripció força completa del manuscrit, amb un apartat dedicat a la llengua i als hàbits del copista. Finalment, l'autor exposa els criteris que s'han seguit per traduir els textos al francès modern.

A la part central del llibre, s'editen —acompanyats de traducció— *La Belle Dame sans merci* i un seguit de textos essencials del cicle, que es pot resumir així: les primeres reaccions a *La Belle Dame sans merci* són les *Lettres en prose* de les dames i dels seus pretendents, acusacions que Chartier respon amb l'*Excusation*; Baudet Herenc escriu la primera continuació del poema de Chartier, l'*Accusation contre la Belle Dame sans merci* (modernament titulat *Parlement d'Amour*), en què la Belle Dame és jutjada i condemnada; l'anònim autor de *La Dame Loyale en Amour* reprèn el judici de Baudet Herenc, el revisa i declara la Belle Dame innocent; a *La Cruelle Femme en Amour* d'Achille Caulier, el procés que exculpava la Belle Dame és anul·lat a petició d'un amic de l'enamorat mort i la Belle Dame convocada de nou davant el tribunal, que també condemna l'autor de *La Dame Loyale en Amour*; tanca el cicle *Les Erreurs du jugement de la Belle Dame sans merci* —

editats fragmentàriament en apèndix—, en què els hereus de la Belle Dame, morta després del judici de *La Cruelle Femme*, reclamen justícia. A més de totes aquestes seqüeles directes, els manuscrits inclouen altres poemes de contingut i estil semblants, tant de Chartier mateix —és el cas de la *Complainte pour la mort de sa dame* i *Le Débat de Réveille Matin*— com d'altres autors —per exemple, l'*Hôpital d'Amour* d'Achille Caulier—, obres que també s'editen en aquest volum. Ens hauria agradat que hi figurés també un dels poemes del manuscrit 1131 omesos, la *Complainte d'un amoureux*: anterior a *La Belle Dame sans merci*, escrita segurament per Oton de Grandson, aquesta composició va ser arrossegada pel debat i inserida dins del cicle, rebatejada amb el títol de *La Belle Dame qui eut merci* i atribuïda al mateix Chartier. L'edició d'aquest poema —que forma part del cicle en més manuscrits que *La Dame loyale en Amour* i en tants com *La Cruelle Femme en Amour*, per exemple— hauria mostrat la vinculació de l'obra de Chartier amb la de la generació poètica precedent i hauria servit per establir la filiació de la *querelle* amb determinada tradició poètica.

La part final inclou un dossier amb diversos textos —en destaquen els fragments dels *Erreurs du Jugement de la Belle Dame sans merci*—, un aparat de variants doble —una secció per a les lliçons rebutjades del manuscrit base i una altra per a variants significatives d'altres manuscrits—, una bibliografia força completa i actualitzada, una cronologia, un índex de noms propis i un glossari.

Per a l'obra d'Alain Chartier i per a la literatura francesa medieval, l'aparició del llibre de David F. Hult representa un enfocament nou i importantíssim sobre *La Belle Dame sans merci*, ben diferent del de la historiografia francesa tradicional, que massa sovint ha menystingut, si no l'ha omesa directament, bona part de la tradició poètica dels segles xiv i xv eclipsada per l'atenció atorgada a la figura de François Villon. Així, es bandegen —esperem que definitivament— determinats judicis negatius de la tradició crítica francesa sobre l'obra poètica de Chartier, en concret sobre *La Belle Dame sans merci*, qualificada sovint d'obra menor i menysvalorada per manca d'originalitat i repetició d'estereotips.

A més, indirectament el llibre de Hult obre una petita escletxa de llum sobre la figura d'Oton de Grandson, un autor fins ara esborrat de la història de la literatura francesa, però que va ser cabdal en la poesia del segle xiv i molt influent entre els seus contemporanis i les generacions posteriors. En l'àmbit català, la importància de l'obra de Grandson explicaria la inclusió d'un recull de poemes seus en el cançoner català Vega-Aguiló, i un estudi aprofundit de la seva obra i de la tradició que encapçala donaria compte de determinades qüestions estilístiques i temàtiques d'alguns poetes catalans de mitjan segle xv.

Per bé que incomprendible en el llibre no s'esmentin les tres traduccions medievals del poema, és evident que representen un grau més en la seva difusió, essent-ne alhora producte i agent. De fet, *La Belle Dame sans merci* d'Alain Chartier ocupa un lloc d'excepcionalitat entre el corpus de textos de la traducció medieval: les tres versions del poema indiquen l'inici d'un fenomen rar a l'edat mitjana —la traducció poètica entre llengües vulgars, i a més en vers— en l'origen i desenvolupament del qual té un paper essencial la poesia amorosa. Així, la nova visió de conjunt que presenta Hult és un pas previ essencial per a l'estudi de la versió catalana medieval de *La Belle Dame sans merci*, una traducció coneguda en l'ambient literari de la segona meitat del segle xv, i que, a més de contribuir a difondre determinats motius del gènere temàtic de la desconexió, va ser el referent d'alguns poetes que en van adoptar termes o en van refondre passatges.

En definitiva, llegir *La Belle Dame sans merci* tal com ens proposa Hult vol dir fer-ho com ho feien els lectors del segle xv, per exemple el marquès de Santillana (vegeu el manuscrit conservat de la seva biblioteca que conté *La Belle Dame sans merci* i els poemes que atribueix a Chartier en el *Prohemio*), però sobretot implica, d'una banda, valorar en la seva justa mesura una tradició poètica de la qual Grandson és un dels màxims exponents, i, de l'altra, situar Chartier en el lloc que realment li pertoca en la literatura romànica.